

„Szigeti” magyarok az „Európa-községben”

- Egy felsőőrségi magyar falu antropológiai vizsgálata során felmerülő politikai antropológiai kérdések –

1. Bevezetés

A világ számos - hacsak nem kivétel nélkül minden – közösségének meglehetősen komplex belső mikro-, és makrovilágának megértésében és sajátos kulturális valóságainak értelmezéséhez egy meglehetősen összetett tudományos diszciplína, a kulturális antropológia nyújtja a legtöbb lehetőséget. Az ezen megismerési formának, „attitűdnek” (Sozan 1985) elengedhetetlen jellemzője az ún. „holisztikus” szemléletmód, amelyet a neves antropológus, Bronislaw K. Malinowski által először képviselt nézet alapozott meg, miszerint a kultúrát csak teljes egészében lehet megérteni, számos, azt felépítő belső tényezőjének, szegmensének együttes figyelembevételével. Eszerint a kutatónak egyszerre kell kompetensnek lennie mind a társadalmi, gazdasági, politikai, vallási és a többi, a kultúra rejtett valóságait együttesen meghatározó kérdésköreiben. Minthogy ezen tényezők mindegyikét ugyanolyan mélységeig megvizsgálni rendkívül sok munkát, és számos társtudományban való otthonos mozgást igényel, az elmúlt évtizedek során a kulturális antropológián belül több hozzá szervesen kapcsolódó diszciplína (interdiszciplína illetve „szakantropológia” (vö. A. Gergely 2000.a.) különült el, amelyek központi kérdésfelvetései a kultúrát meghatározó fentebb említett intézmények különböző aspektusaira vonatkoznak.

Jelen tanulmány célja, hogy a nemrég, az ausztriai Burgenlandban megkezdett antropológiai terepmunkám során vizsgálandó őriszigeti faluközösségnek rejtett valóságaival kapcsolatban felmerülő kérdésekhez, egy olyan speciális „szemüveget” találjak, és próbáljak meg bemutatni (amelyen keresztül majd további kutatói munkám

során is vizsgálódhatok), mely segítségével lehetőségem nyílik arra, hogy a politikai természetű, jelentőségű és tartalmú társadalmi tények rejtett, a közösség megismerésének szempontjából elengedhetetlen értelmezéseit tárhassam fel. Mivel a politikai antropológia által vizsgált témakörbe „a szimbolikus beszédmodok, térkiszájtítási eljárások, hártások és alárendelések, kirekesztések és bezárások, határhelyzet-megnevezések nyelvi, testi, közösségi, térségi, vallási vagy artisztikus elemei egyaránt bekerülnek” (A. Gergely 2000.a.), igen változatos annak a módja, amellyel az adott politikai berendezkedések mögött álló társadalmi-, hatalmi szerepeket, és a közösség életét meghatározó joggyakorlatban felvetődő kérdéseket vizsgálhatjuk. Az általam vizsgált, „szigeti” – ahogy azt a helybeliek mondják - faluközösséggel kapcsolatban felmerülő ilyen elemekre vonatkozó kérdések legfőbb pontját véleményem szerint, a rendkívül érdekes, a falubeliek életének számos területére hatással lévő, speciális, önkormányzatilag az ún. „Európa-községhez” való tartozása, és belső intézményeinek berendezkedése adja. Fontosnak tartom azonban megjegyezni, hogy terepmunkámnak még meglehetősen a kezdeti fázisában tartok, hiszen eddig csupán csak három alkalommal volt lehetőségem 5-5 napot a terepen töltenem. Ebből kifolyólag kérdésfeltevéseim helytállóságát a néhány általam készített interjún, kötetlen beszélgetés anyagán, az apró, személyes benyomásokon, élményeken és az egyre bővülő tudományos háttér források ismeretén kívül - amelyek a terepmunkát megelőző, s azóta is folyamatosan tartó elméleti ismeretszerzésből származnak-, további, az antropológiai kutatások oly egyéni vonásának számító, huzamosabb ideig tartó „résztvevő megfigyelés” során elért értelmezésekkel nem tudom igazolni. Dolgozatomban éppen ezért, egy olyan valóságot tudok csak prezentálni az adott kérdésről, ami kétségtelenül bővülni fog mind a felmerülő problémakörök minőségében, mind azoknak értelmezési lehetőségeiben a 2007 nyarára tervezett hosszabb terepmunkám során.

2. A terepmunka során felmerülő politikai antropológiai kérdések

2. 1 Terepmunkám körülményei, sajátosságai

Ahhoz, hogy meghatározhassam az adott tereppel kapcsolatos kérdésfelvetéseim, értelmezéseim érvényességét, első lépésként érdemesnek találom a terepmunka körülményeit, lehetőségeit, a megismerés módját és feltételeit részletesebben bemutatni.

A tavalyi év során, elsőéves kulturális antropológia szakos hallgatóként, első terepmunkám Bécsben, a Collegium Hungaricum által szervezett magyar néptánc kurzus csoportján belül végeztem. A többnyire résztvevő megfigyelésen alapuló munkám során érdeklődésem főként az Ausztriában élő magyarok önidentifikációjának problémája köré csoportosultak. A „*bécsi magyarokkal*” való beszélgetéseim során többször előjöttek a „*burgenlandiak*” és a „*mi*”, Ausztriában élő magyarokat megkülönböztető megjelölések. Elsősorban ez a tényező keltette fel az érdeklődésem a „*burgenlandi magyarok*” iránt, és sarkallt arra, hogy idén szeptemberben felvegyem a kapcsolatot a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület vezetőségével, és támogatásukkal november elején pár napos látogatást tehessek Dél-Burgenland központjában, a felsőőri járásban. Céлом, egy olyan mélyebb, „intenzív empirikus jelenségeket értelmező antropológiai mikrokutatást” (Papp 2003) végezzek e térségben, aminek segítségével egy, az antropológiai vizsgálódás során megismerni, értelmezni kívánt „mikrovilág” önmaga által megélt valóságaival kiegészült, s ezáltal összetettebb, teljesebb, a maga világához közelebb álló képet kapnánk az örvidéki magyarság életéről. Így tehát a faluközösségről szóló „kvantitatív” információk megismerése mellett, szeretném a sokkal behatóbb, ún. „kvalitatív” kutatási módszert használni (vö. Simpson-Coleman 2002).

Habár kezdetben a „*szigeti identitás*” mibenlétének felfedezésére koncentráltam, újra és újra megbizonyosodtam arról, hogy mivel a kultúra nem tekinthető „homogén és zárt

egységnek”, s az identitást pedig nem tekinthetjük ebben a kultúrafelfogásban „szilárd és állandó tényezőnek”, amelyet meg kell óvni a változástól, hanem egy „olyan szimbolikus eszköz, amelyet folyamatosan létrehozunk, *termelünk*, s egyidejűleg állandóan alakítunk, változtatunk, kicserélünk stb., azaz a legkülönbözőbb társadalmi helyzetekben használunk” (Niedermüller), nem ismerhetem meg identitásuk több rétegét a vizsgált személyek életére és a közösség egészére hatással lévő különböző tényezők figyelembevétele nélkül. Sozan Mihály (1985) A határ két oldalán című munkájában egy burgenlandi magyar falun, Alsóőrön és egy hozzá közel megegyező paraméterekkel rendelkező magyarországi falun, Tápon végzett antropológiai kutatása alapján hasonlítja össze azt, hogy a két egymástól eltérő politikai közeg, rendszer hogy hatott a magyarságra – „ugyanarra az etnikumra” – az utóbbi több évtized során. Munkájában az összehasonlításhoz használt négy fő mércének egyike a politika mércéje volt. Rávilágít arra, hogy az általa még konkrétan szakantropológiaként nem nevezett politikai antropológia „nagyértékben támaszkodik a történeti tudat jelenségeire, az időbeliség jelentésformáira, a folyamatok értelmezésére, a térbeli létezés társadalmi aspektusaira, az identitások megjelenésére” (A. Gergely b.). Hasonlóképpen, ha a szigetiek identitásáról szeretnék többet megtudni, nem hagyhatom figyelmen kívül a múltbéli és a jelenrel összefüggő politikai folyamatokat, a jelenlegi politikai berendezkedés szerepének vizsgálatát sem. Mivel a kulturális antropológus törekszik a közösséget és valóságait annak belső kategóriái szerint megismerni, és a külvilág felé ezáltal interpretálni, a fentebb említett politikai tényezőknek a szerepére vonatkozó következtetésem, és a velük kapcsolatban felmerülő problémák is a közösségen keresztül értelmezendők.

2. 2 A Felső-Őrvidék, azon belül is Őrisziget történelmének és politikai helyzetének rövid áttekintése

Dolgozatomban továbbá szükségesnek tartom, hogy röviden bemutassam Felső-Őrvidék sajátos történelmi helyzetét, mivel ez is rávilágít a felmerülő, jelenlegi politikai helyzet kérdésköreinek összetettségére, és arra, hogy a létező közösségek és azok lététől, szokásaitól, kapcsolatrendjétől és nem utolsósorban azok egyéneinek önazonosságtudatától nem függetleníthetők „a történelem térben lezajló történései”(vö. A. Gergely b.).

Az ausztriai Dél-Burgenland (Felső-Őrvidék) három legjelentősebb, egymástól az elmúlt történelmi időkben a vallás, a környékbeli falvakban előforduló, évszázados múltra visszatekintő faluközösségen belüli házassági rendszerekre jellemző endogámia és más tényezők hatására elkülönülő, még ma is a számottevő arányban magyarul lakta településeinek egyikét, a 295 lelkes Őriszigetet (Siget i.d. Wart) választottam terepmunkám helyszínéül. „*Sziget*”, teljesen sajátos módon élte meg a Felső-Őrvidéken a történelmi események hatására zajló gazdasági, politikai, közigazgatási stb. változásokat. A terület határvidék jellegéből, s a történelem során többszöri horvát és német etnikai csoportok betelepítéséből adódott az, hogy az „*őshonos magyarság*” más nemzetiségekkel hosszú idők óta együtt, egymás mellett él. Mint már utaltam rá fentebb, Őrisziget sokáig zárt, teljességében magyar etnikumú falu volt a környező német, horvát és más, arányaiban kisebb magyarsággal rendelkező települések között, és ez az elszigeteltség, sajátos élet, több ok miatt volt jellemző a falura. Legmeghatározóbb szerepe a vallásnak volt közösségük életében. Az ellenreformáció, s az azt követő évszázadok során az itt élőknek sikerült megtartaniuk, s megvédeniük evangélikus hitüket, egyházközösségüket. A történelem során nagy szerepe volt az egyháznak a magyar nyelv, hagyományok

megtartásában, mivel ő felelt az oktatásért a „*magyar falu*” kis létszámú közösségének összetartásáért. A huszadik század során bekövetkező jelentős politikai változások „*Sziget*” lakóinak az életére is nagy hatással voltak. A Felső-Őrvidék magyarsága alapvetően másként élte meg Magyarországtól való elcsatolását, s hozzá fűződő későbbi kapcsolatát, mint más elcsatolt vidékek. Ausztria 1921 után erőteljes lépéseket tett minden kül- és belpolitikai nehézségének, sőt a gazdasága válsághelyzetének ellenére, a politikai átalakulás, és általa egy „népjóléti társadalom” létrehozása felé. Az általános osztrák gazdasági fejlesztések az újonnan „szerzett” Felső-Őrség (általuk már hivatalosan is Burgenlandnak nevezett) területét egy esetleges revíziós visszacsatolás végett nem érintették, s így a térség, megfosztva korábbi gazdasági kapcsolataitól, magára maradva az ország legelmaradottabb vidékévé vált. Ez az elzárt, viszonylag külső, osztrák politikai beavatkozást nélkülöző állapot egészen az „Anschluss”-ig tartott, mikor is a felszín alatt az élet egyre több területére kiterjedő, s azt észrevétlenül behálózó hitleri politika a térség lakosságának a fejlődés, jólét („jobblet”) perspektíváját kínálta. Az őrvidéki helyzettel behatóan foglalkozó kutató, Sozán Mihály (1985) is úgy véli, „igen nehéz lemérni a náciizmus hatását a magyar lakosságra”. Hiszen meglátása szerint annak ellenére, hogy a hitleri politika jelentős szerepet játszott a térség mezőgazdasági fejlesztésében, „ő jelentette a modernizálást, a jólétet és –furcsa módon – sokaknak a kalandot is, erőteljes németesítési politikájával elindította a magyarság addigi identitástudatának egy jelentős mértékű átalakulását”. A következő nagy politikai változást, és az azzal érkező gazdasági, társadalmi változásokat az 1945-ben érkező Vörös Hadsereggel érkezett. A közép-európai országok és a kelet-európaiakhoz helyzetének viszonylatában is egyedinek számító fordulatot hozott Ausztria semleges országgá válása 1955-ben. Ettől kezdve jelentős mértékű iparosítás és gépesítés indult meg az országban, ami a gazdaság jelentős

fejlődéséhez, fellendüléséhez vezetett. Ausztria kisebbségeivel szembeni politikájában rendkívül fontos megemlíteni azt, hogy hivatalosan csak 1976-ban ismerik el a kisebbségi státuszba kényszerült burgenlandi magyarságot létező népcsoportként. Önmagában már ez a tény is több, a ma felmerülő, a közösség tagjainak személyes élményeiben, narratíváiban épp úgy, mint cselekedeteikben megjelenő jelenségnek, attitűdnek az alapját képzí.

2. 3. A „szigetiek” viszonya az „Európa-község”-hez

Mielőtt átfogóan bemutatnám a jelenlegi osztrák politikai modellt és az ebben elhelyezkedő lokális rendszert, fontosnak tartok néhány gondolatot leírni a politikai antropológiának a közösség megismerésében betöltött szerepéről. Habár a holisztikus szemlélet által átszőtt gondolkodásmódban alapvető szerepe jut az adott kultúrát felépítő különböző dimenzióknak együttes vizsgálatának, a politikai antropológia elsősorban a politikai dimenziók vizsgálatát helyezi előtérbe, szemben a vallásival, vagy mondjuk a gazdasági dimenzióval. Eszerint az általánosan vett, antropológiai vizsgálódás során használt keretet kitágítjuk egy tágabb környezetre, melyben a politika tere központi szerepet kap. Ezt a szimbolikus teret „hatalom, befolyás, erőszak, elnyomás, kihívások és válaszok tagolják”, melyek sajátos függési-, ellenállási rendszereket alakítanak ki, megosztva a társadalmak tagjait, csoportjait (A. Gergely b.). Mivel a helyi közösségen belüli kapcsolatrendszerek lokális hatalmi függésviszonyai sok esetben eltérnek a társadalom politikai függésviszonyaitól, szükség van azok belső jelentésrendszereinek „empirikus tények szintjén” való vizsgálatára, ezzel is legitimálva a megismerés folyamatában való tényleges szükségességét a politikai antropológiának (vö. Sozan 1985, A. Gergely b.).

A jelenlegi osztrák állam az egyháztól különváltan, demokratikus formában, többpárt-rendszerrel működik, államberendezkedésében a törvényhozó, végrehajtó és törvényszéki

ágak elkülönülnek egymástól. Lokális politikáját tekintve fontos megjegyezni, hogy a nemzeti, tartományi, járási és tartományi önkormányzati vezetések meglehetősen nagy döntési szabadsággal, önállósággal rendelkeznek. Ausztria politikai rendszerének legmagasabb szintje az állam, azon belül található a 9 tartomány, mely összesen 98 járásból, azok pedig 2327 községből épül fel (Sozan 1985). Őrisziget Burgenland Tartományhoz és a Felsőőri Járáshoz tartozik, és 1971 óta Rotenturmmal (Vörösvár), Spitzzickennel (Oláhciklány/Újszék) együtt az ún. „Európa-község” (Europa Gemeinde) tagja. Legutóbbi szigeti látogatásom alkalmával a „falu bírója” mesélt nekem részletesen erről az önkormányzati rendszerről, tehát a továbbiakban az ő elbeszélése alapján próbálom felvázolni a legfontosabb tudnivalókat. A horvát többségű Spitzzickent és a magyar Őriszigetet azért csatolták annak idején össze a nagyobb, körülbelül 900 lakosú Vörösvárral elmondása szerint, mert *„ezt a burgenlandi állam úgy rendelte el, hogy akinek nincsen 1000 lakosa, azok össze lesznek téve... a községek. Ki ezeren felül volt, azok nem lettek, azok maradtak önállóak. Mer’ mink mindig Vörösvárhoz tartoztunk a jegyzőséggel. A jegyző, míg önállóak is voltunk, mindig vörösvári volt. A szigeti és a spitzzickeni is. Az vörösvári volt. A jegyzőség. És azért is most odakerültünk, az egész össze lett rakva...”* Elmesélte továbbá, hogy az évente 7-8 alkalommal megtartott falugyűlésen a polgármesteren kívül – aki egyébként *„természetesen vörösvári”* – a három faluból összesen 19 (Őriszigetből 4, Spitzzickenből 2 és Vörösvárból 13), a falu lakosainak számával egyenes arányosan meghatározott számú előjáró vesz részt. Ezeken a gyűléseken vetik fel pontokba szedve a „községek” (mivel a „bíró” magát a falvakat is *községeknek* nevezte) által megvitatásra bocsátott aktuális gazdasággal, közigazgatással, illetve közoktatással kapcsolatos problémákat és az esetleges fejlesztési igényeket. Az egyes falukat képviselő előjáróság tagjait az ötévenként megrendezett előjárósági választásokon, a pártok helyi eredményeinek

arányának megfelelően választják ki a tisztségviselőket. Adatközlőmtől továbbá megtudtam azt is, hogy a legközelebbi választásokat Öriszigeten 2007 őszén tartják, viszont ezen ő már nem indul, mivel már 25 éve elöljáró, és abból az utóbbi 15 évben ő volt a „*falu vezetője* („*bírója*”)”. A *bíró*t az elöljáróság választja ki a győztes pártból, a helyettesét pedig mindig második legnépszerűbből. Jelenleg két domináns párt van, aminek választottjai képviseltetik pártjukat a gyűléseken. Az egyik, aminek a jelenlegi bíró is tagja, a „*vörös párt*”, a Sozialistische Partei Österreichs (SPÖ), a másik az a „*fekete párt*”, az Österreichische Volks Partei (ÖVP). Tapasztalataim, a szigetiekkel folytatott beszélgetéseimből származó benyomásaim alapján azt mondhatom, hogy a két párt támogatói között a falun belül ellenérzés nincs, sőt meglátásuk szerint mind a községi gyűlésen, mind magasabb szinten a két párt kifejezetten jól együtt tud működni. Röviden visszatérnék a falu lokális politikai rendszeréhez, és abban is a falu bírójának feladatköréhez, hiszen számos ok miatt fontosnak tartom bemutatni. Habár az utóbbi évtizedekben a bíró feladatkörét és hatalmát meglehetősen csökkentették, kontrolálták, még mindig azt mondhatjuk, hogy fontos szereppel bírnak a falu közigazgatási, gazdasági ügyintézésében. Mikor beszélgetéseim során arról érdeklődtem, hogy mi tartozik a bíró feladatköréhez, több alkalommal is elsőként jelölték meg a földbirtoklásnak ügyintézését, a közrend fenntartásához, a közigazgatáshoz, a községi erdők igazgatásához tartozó és még számos más feladatkört. Ennek ismeretében jogosnak tűnhet a *bíró* kijelentése, mikor így szól hozzám: „*Hát megmondom őszintén, ez egy nagy földadat! Lássa maga is, hogy ez így megy: egyszer ide, egyszer oda.. Ez ilyen, sok dolog van vele, ha meg akarom úgy csinálni, hogy rendbe legyen minden...*” És ezzel még félelme is alapot nyer, miszerint egyre nagyobb az „*érdektelenség*” a falu ügyeit illetően, s jelenleg nincs aki szívesen jelöltetné magát az őszi választásokra. Hozzáteszi azonban, hogy ez az utóbbi évek óta tartó állapot nem csak a szigetiekre jellemző, hanem a vörösvári községben is. Ez a

jelenség könnyen felkelti a kutatóban azt a kérdést, hogy mi okozhatja ezt a változást, hogy vajon belső, a mikro-szinten keresendő-e az ok, vagy pedig makroszinten, a felsőbb vezetés általi változtatások, hatalmi korlátozások miatt. És ez csak egy lehetséges kérdés volt abból a számos a politikai viszonyrendszerek által befolyásolható tényezőnek, melyek a közösség belső valóságát, viszonyrendszerét befolyásolja.

A makro-szférában megjelenő politikai jellemzők megjelennek a mikro-szférában is, annak sajátos feltételei mentén. Az egyik adatközlőm számolt be arról, hogy a faluban csupán néhány ember tartozik a „*feketék*” támogatói közé, különben mindenki „*vörös*”. Azonfelül elmondta, hogy a szigeti nyugdíjasok által szervezett nyugdíjas körbe is csak „*vörösök*” vannak, és éppen ezért néhány spitzzickeni nyugdíjas is „*átjár*” az összejöveteleikre. Előadás-, és kifejezésmódjából egyaránt érzékelhető volt, hogy tulajdonképpen a politikai hovatartozás ez esetben az, ami a meghatározó fontosságú csoportszervező tényező. Azt gondolom, további interjúk, és vizsgálódások során a szigeti élet számos más területén is megtalálnánk a politikának ehhez hasonló fontos befolyását.

Mivel a közigazgatás szerepköréhez – amely már mint fentebb említettem az egyik legfontosabb, a politikai vezetés által kontrollált szerepkör – a gazdasági ügyek, azon belül is számos különböző ügyintézés tartozik, a politika egyértelműen, ha csak közvetve is, de áthatja a közösségi élet színtereit. A határvonalak megtalálásához, a folyamatok egymásra hatásának elemzéséhez mindenképp egy mély politikai antropológiai vizsgálatra van szükség.

Eddigi tapasztalataim alapján az is világossá vált számomra, hogy a közösség tagjai tisztában vannak azzal, hogy a közösségi élet változásaiért jelentős mértékben felelős a politika, és önmaguk utalnak arra, hogy a politikai érdekek nem minden képviselik kisebbségi jogaikat.

Az „Európa-község” vezetősége a nyilvánosság előtt, különböző rendezvényeken – amelyek egyikének magam is résztvevője lehettem – mindenesetben részletesen bemutatják a község sajátosságát, miszerint olyan egyedinek tekinthető „Gemeinde”, ami három különböző etnikumú falu egyenlőségen alapuló együttműködéseként válhat példaképpé más községek előtt, és képviselheti a burgenlandi tartomány kisebbségpolitikájának arculatát. Ezzel a nyilvánosság felé prezentált képpel szemben szinte kivétel nélkül minden, a községről szóló beszélgetés során érezhettem, hogy mindez nem felel meg teljes egészében a szigetiek által megélt valóságnak, és ezt a benyomást –mivel egyelőre csak az- nem csak a kétértelmű, ironikus hangvételi utalásokból, hanem konkrét elbeszélésekből is megalapozottnak vélhettem. Ez egy olyan belső konfliktushelyzet létezésére adhat utalást, amely talán számos más tényező milyenségének okát, is megmagyarázhatja, és így közelebb juttathatja a kutatót céljához, vagy éppen átírhatja meglévő hipotéziseit.

3. Összegzés

A fent olvasható számtalan nyitva hagyott problémafelvetésből is érzékelhető, hogy a téma maga milyen összetett, és alapos kutatómunkát igényel. Azonban dolgozatom elsődleges célja ezeknek a kérdésköröknek csupán felvetése volt, hogy ezzel is rávilágítsak a közösség antropológiai kutatása során felmerülő számos politikai vonatkozású problémakörre és arra, hogy milyen jelentős szerepe van a politikai antropológiai vizsgálódásnak. Mivel mélyebb valóságokat feltáró antropológiai kutatás csak huzamosabb ideig végzett intenzív terepmunka során végezhető, szeretném kutatásom 2007 nyarán folytatni, amely során szeretnék a bemutatott politikai viszonyrendszerekkel, és azok szerepeivel kapcsolatban felmerülő problémafelvetésekre választ kapni, ugyanis elképzelésem szerint, ha a „szigeti identitást” szeretném megismerni, akkor nem hagyhatom figyelmen kívül a jelenlegi politikai

folyamatokat, szerepeiknek vizsgálatát sem. A tervezett kutatásom során szeretném, ha lehetőségem nyílna mélyinterjúkat készíteni, kötetlen beszélgetéseket folytatni, részt venni a „szigetiek” mindennapjaiban, közösségi összejöveteleiken, a „saját bőrömön tapasztalni” a „szigeti élet” mibenlétét, minek segítségével továbbgondolhatnám előzetes megállapításaimat és újrafogalmazhatnám hipotéziseimet.

Azt gondolom, hogy terepmunkám egy fontos lépés lenne az őrszigetiek mikrovilágának megértésében, saját kulturális valóságuk értelmezésében, s ennek tükrében a Felső-Őrvidéken élő, magyar kisebbség életének megismerésében. Mivel a közösség mélyebb megismerése során a vizsgált jelenségek jelentéstartalma nyilvánvalóan bővülni fog számomra, arra számítok, hogy problémafelvetéseim is alakulni - bővülni, illetve szűkülni – fognak. Mindennek ellenére szeretném minél mélyrehatóbban, feltétlen holisztikus szemléletmóddal körüljárni a felvetett problémákat, azért, hogy a közösséget érintő, már meglévő tudományos kutatások eredményei egy másabb szemléletmódot képviselő, antropológiai kutatás meglátásaival egészülhessenek ki, egy komplexebb képet alkotva a burgenlandi magyarság speciális helyzetéről.

Felhasznált Irodalom

A.Gergely A. a. (2000), Előszó a „politikai antropológiához”. In: A. Gergely A. (szerk.) *Politikai antropológiai források /nyersfordítások/*. Szimbiózis Kulturális Antropológia Alapítvány, Budapest

A.Gergely A. b. Politikai antropológia – avagy a „politikai tudás archeológiája”. In: A. Gergely A. (szerk.) *Szimbolikus politikai átmenetek. Politikai antropológiai tanulmányok 1995-2000.*

Niedermüller Péter *Etnicitás és politika a késő modern nagyvárosokban*. Budapest

Papp R.(2003), *Etnikus vallások a Vajdaságban?* Kisebbségi léthelyzetek kulturális antropológiai értelmezései. Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadói Kör

Simpson R. – Coleman S. M. (2002), Az antropológia felfedezése. In: A. Gergely (szerk.) *Kulturális antropológia. Tantárgyi forrásanyag az ember-, erkölcs- és vallásismeret tantárgyhoz*. Fővárosi Pedagógiai Intézet, Budapest

Sozán Mihály (1985), *A határ két oldalán*. I.U.S, Párizs.

Egy kulturális antropológiai kutatás terve

1. Bevezetés

A világ számos - hacsak nem kivétel nélkül minden – közösségének meglehetősen komplex belső mikro-, és makrovilágának megértésében és sajátos kulturális valóságainak értelmezéséhez egy meglehetősen összetett tudományos diszciplína, a kulturális antropológia nyújtja a legtöbb lehetőséget. Az ezen megismerési formának, „attitűdnek” (Sozan 1985) elengedhetetlen jellemzője az ún. „holisztikus” szemléletmód, amelyet a neves antropológus, Bronislaw K. Malinowski által először képviselt nézet alapozott meg, miszerint a kultúrát csak teljes egészében lehet megérteni, számos, azt felépítő belső tényezőjének, szegmensének együttes figyelembevételével, s a kutatónak egyszerre kell kompetensnek lennie mind a társadalmi, gazdasági, politikai, vallási és a többi, a kultúra rejtett valóságait együttesen meghatározó kérdésköreiben.

Habár az antropológiai kutatás számos vonásában eltér más társadalomtudományi kutatásoktól, melyek a vizsgált jelenségeket elsősorban kvantitatív módszerekkel közelítik meg, hasonlóan hozzájuk, a vizsgálódás során az antropológus is egy-egy társadalmi jelenségre, vagy adott közösségekre jellemző sajátosságok megértésére, mélységeinek feltárására törekszik. Ahhoz, hogy a tudományos kutatás során megfigyeléseinket, majd a megfigyelt jelenségeket bizonyos elvrendszerek mentén hatékonyan értelmezni tudjuk, egy előre összeállított kutatási tervre van szükségünk, amiben meghatározzuk kutatásunk témáját, a témaválasztás okát, a vizsgálódás lehetséges módszereit, lehetőségeit, esetleges nehézségeit, felvázoljuk kérdésfelvetéseinket és a kutatás általunk vélt jelentőségét, célját (vö. Babbie 1995).

Jelen dolgozat célja, hogy egy Ausztriában lévő felső-őrségi magyar falu (Őrisziget) közösségének, változó identitás-kérdésére, a burgenlandi magyar -, és azon belül is a „szigeti” identitás megismerésére irányuló kulturális antropológiai kutatásom tervét bemutassam.

2. A terepmunka

2.1 Helyszíne és a vizsgálandó közösség főbb jellemzői

Az ausztriai Dél-Burgenland (Felső-Őrvidék) három legjelentősebb, egymástól az elmúlt történelmi időkben a vallás, a környékbeli falvakban előforduló, évszázados múltra

visszatekintő faluközösségen belüli házassági rendszerekre jellemző endogámia és más tényezők hatására elkülönülő, még ma is a számottevő arányban magyarlakta településeinek egyikét, a 295 lelkes Őriszigetet (Siget i.d. Wart) választottam terepmunkám helyszínéül. „*Sziget*” – ahogy a helyiek mondják –, teljesen sajátos módon élte meg a történelmi események hatására, a Felső-Őrvidéken zajló gazdasági, politikai, közigazgatási stb. változásokat. A terület határvidék jellegéből, s a történelem során többszöri horvát és német etnikai csoportok betelepítéséből adódott az, hogy az „*őshonos magyarság*” más nemzetiségekkel hosszú idők óta együtt, egymás mellett él. Mint már utaltam rá fentebb, Őrisziget sokáig zárt, teljességében magyar etnikumú falu volt a környező német, horvát és más, arányaiban kisebb magyarsággal rendelkező magyar települések között, és ez az elszigeteltség, sajátos élet, több ok miatt volt jellemző a falura. Legmeghatározóbb szerepe a vallásnak volt közösségük életében. Az ellenreformáció, s az azt követő évszázadok során az itt élőknek sikerült megtartaniuk, s megvédeniük evangélikus hitüket, egyházközösségüket. A történelem során nagy szerepe volt az egyháznak a magyar nyelv, hagyományok megtartásában, mivel ő felelt az oktatásért a „*magyar falu*” kis létszámú közösségének összetartásáért.

Szükségnek tartom, hogy röviden utaljak a Felső-Őrvidék sajátos történelmi helyzetének létrejöttére, mivel ez is rávilágít a felmerülő, jelenlegi politikai, gazdasági, kisebbségi helyzet kérdésköreinek összetettségére, és arra, hogy a létező közösségek és azok lététől, szokásaitól, kapcsolatrendjétől és nem utolsósorban azok egyéneinek önazonosságtudatától nem függetleníthetők „a történelem térben lezajló történései”(vö. A. Gergely b.). A huszadik század során bekövetkező jelentős politikai változások „*Sziget*” lakóinak az életére is nagy hatással voltak, és megállapítható, hogy az itt élő magyarság alapvetően másként élte meg a Magyarországtól való elcsatolását, s hozzá fűződő későbbi kapcsolatát, mint más elcsatolt vidékek. Az őrvidéki helyzettel behatóan foglalkozó antropológus, Sozan Mihály (1985) *A határ két oldalán* című munkájában egy burgenlandi magyar falun, az Őriszigethez közeli, de tőle meglehetősen elhatárolódó Alsóőrön és egy hozzá közel megegyező paraméterekkel rendelkező magyarországi falun, Tápon végzett antropológiai kutatása alapján hasonlítja össze azt, hogy a két egymástól eltérő politikai közeg, rendszer hogy hatott a magyarságra – „ugyanarra az etnikumra” – az utóbbi több évtized során. Munkájában az összehasonlításhoz használt négy fő mércének egyike a politika mércéje volt. S így ezzel ő is rávilágít arra, hogy az általa még konkrétan

szakantropológiaként meg nem nevezett politikai antropológia „nagyértékben támaszkodik a történeti tudat jelenségeire, az időbeliség jelentésformáira, a folyamatok értelmezésére, a térbeli létezés társadalmi aspektusaira, az identitások megjelenésére” (A. Gergely b.). Így hát hasonlóképpen, ha a szigetiek identitásáról szeretnék többet megtudni, nem hagyhatom figyelmen kívül a múltbéli és a jelenbeli összefüggő politikai folyamatokat, a jelenlegi politikai berendezkedés szerepének vizsgálatát sem. S habár elsősorban a „szigeti identitás” mibenlétének felfedezésére koncentrálok kutatásom, újra és újra meg kell bizonyosodnom arról, hogy mivel a kultúra nem tekinthető „homogén és zárt egységnek”, s az identitást pedig nem tekinthetjük ebben a kultúrafelfogásban „szilárd és állandó tényezőnek”, amelyet meg kell óvni a változástól –hiszen az identitás egy „olyan szimbolikus eszköz, amelyet folyamatosan létrehozunk, *termelünk*, s egyidejűleg állandóan alakítunk, változtatunk, kicserélünk stb., azaz a legkülönbözőbb társadalmi helyzetekben használunk” (Niedermüller) -, nem ismerhetem meg az identitás több rétegét a vizsgált személyek életére és a közösség egészére hatással lévő különböző tényezők figyelembevételével.

2. 2 A felmerülő kérdésfelvetések

Kutatásom központi kérdései a *jelenlegi* szigeti élet valóságaira, elsősorban a különböző szegmenseiben megjelenő változások vizsgálatára irányulnak. A „*jelenlegi*” jelzőnek kulcsfontosságú szerepe van kérdésfelvetéseimben, mivel eddigi megfigyeléseim, vizsgálódásaim alapján nyomós okot érzek arra a feltételezésre, miszerint az elmúlt évtizedekben jelentős változásokon ment keresztül a *szigeti* közösség, és egyben az ausztriai örvidéki magyarság is. A szigeti emberekkel való eddigi beszélgetéseim során szinte minden esetben megjelentek a következő és ehhez hasonló kijelentések, amik az „*azelőtt*”-höz képest vett nagy mértékű változásokra utalnak mind a nyelvhasználatban, mind a közösségen belüli kapcsolatokban és a „*fiatalok*” által képviselt életvitelben.

Sokak félelme, hogy „*egy generáció múlva a magyar szó elmúlik*”, hiszen „*a fiatalság egész más*”. Míg a hetvenes években a családon belül használt nyelv a magyar volt, és a gyermek iskolai tanulmányai során került először szembe a német nyelvvel (a vegyes házasságokban ez másként volt), ma szinte ennek az ellenkezőjét láthatjuk, s habár sokan értik a magyar nyelvet, „*nem szeretnek beszélni*”. Érdekes, hogy szinte minden esetben a magyar nyelv használata, mint fontos, a magyar identitáshoz szorosan kapcsolódó tényező jelenik

meg a szigetiek elbeszélésében. Ezért is feltételezem, hogy a nyelvhasználatban fellépő változással párhuzamosan az életükben, s egyben önmeghatározásukban is változással találkozunk szembe. Erről a bizonyos „*változásról*” árulkodik számos más jelenség, mint például az, hogy az idei tanévtől a szigeti (magyar) óvodának elegendő számú jelentkező hiányában be kellett zárnia, s a gyerekek így a szomszédos (és közigazgatásilag vele egy községhez tartozó – *Europa Gemeinde*) német nyelvű Rotenturmba jártak óvodába. Az érdekesség az, hogy itt több mint 20 fő jelentkezett a meghirdetett magyar foglalkozásokra, melynek több mint a 2/3-át osztrák gyermekek adják. Az egyik adatközlőm kommentálta így az esetet: *„Van a németeknek is egy kis Interesse /érdeklődés/, hogy magyarul akarnak tanulni... mert mennél több nyelvet tudok, annál jobb... azt veszik fel dolgozónak, aki tud magyarul is... Mióta megnyílt a határ, azóta van így.”* És valóban. A környező települések bolti eladói, vagy a vendéglátó-ipari egységek dolgozói többnyire a szomszédos Szombathely (éppen ezért tréfásan „*Kellnerinfabrik*”-nak nevezik) és környékéről származó magyar vendégmunkások. Ehhez hasonló, a magyar nyelvnek a térségben ilyen „*új*” megjelenésére jelenség az is, hogy a faluban működő magyar-német oktatási nyelvű Népiskolába Szombathely és Kőszeg környéki gyermekek is járnak. Vajon ez milyen hatással van a szigeti magyarságra? Többen esélyt látnak mindebben arra, hogy a gyerekek, a fiatalok közelebb kerüljenek a magyar nyelvhez, hogy motiváltabbá váljanak magyarságukhoz való ragaszkodásban, de ugyanakkor az is világos számukra, hogy már egy „*más*” értékekkel bíró generáció van felnővekvőben, amit számos folyamatosan változó körülmény határoz meg.

Mindennek a változásnak és a hozzákapcsolódó tényezőknek, és kérdéseknek fent csak egy szeletét ismertettem, de természetesen kijelenthető, hogy mindez nem csak a nyelvhasználat területén, hanem a szigeti élet más egyéb színterén (közösségi élet, szociális kapcsolatok, a szokások változása, átalakulása stb.) is megjelenik, sőt nem feltétlenül csak a „*fiatalok*” csoportját érintően. Terepmunkám során én is átfogóan szeretném megvizsgálni, értelmezni a változáshoz kapcsolódó jelenségeket.

2. 3 A terepmunka célja és a tervezett kutatási módszerek

A fent felvázolt sajátosságok, a közösség tagjainak személyes élményeiben, narratíváiban épp úgy, mint a cselekedeteikben megjelenő jelenségeknek, attitűdöknek az alapját képezik. Terepmunkám során céloom, egy olyan mélyebb, „intenzív empirikus jelenségeket értelmező antropológiai mikrokutatást” (Papp 2003) végezni a faluban, aminek

segítségével egy, az antropológiai vizsgálódás során megismerni, értelmezni kívánt „mikrovilág” önmaga által megélt valóságaival kiegészült, közelebbi képet kaphatnánk a közösség életéről, és a benne végbemenő változásokról. Így tehát a faluközösségről szóló „kvantitatív” információk megismerése mellett, szeretném a sokkal behatóbb, ún. „kvalitatív” kutatási módszert használni (vö. Simpson-Coleman 2002). S mivel a kulturális antropológus törekszik a közösséget és valóságait annak belső kategóriái szerint megismerni, és a külvilág felé ezáltal interpretálni, kutatási módszereimben a személyes interjúkészítést, a résztvevő megfigyelést és a tapasztalati úton és megfigyelések által történő adatszerzést részesítem előnyben.

Mivel Erikson szerint „a múltat a jelen és a jövő fényében folyamatosan újra kell szerkeszteni”, az identitás egy folyamatosan újraszervezett élettörténetnek tekinthető, „amit az egyén önmagáról megfogalmaz”. A személyes identitás kutatásának kvalitatív eljárásának a legalkalmasabb módja a narratív interjúkészítés (László 2005), hiszen az élettörténetek elbeszélése során az emberek folyamatosan „újrateremtik önazonosságukat”, s elhelyezik önmagukat a világban (vö. Kovács-Meleg 2000, Kovács-Vajda 2002). Ezáltal egy olyan, „az élettörténetek által képviselt identitást” ismerhetünk meg, melynek szociális reprezentációs felfogása nagymértékben hozzájárulhat mind az egyéneket, mind pedig az egyének csoportjait érintő „pontosabb predikciók megfogalmazásához” (László 2005). A tervezett kutatásom során éppen ezért szeretném, ha lehetőségem nyílna mélyinterjúkat készíteni, továbbá kötetlen beszélgetéseket folytatni, részt venni a *szigetiek* mindennapjaiban, közösségi összejöveteleiken, a „saját bőrönmön tapasztalni” a „*szigeti élet*” mibenlétét, aminek segítségével közelebb kerülhetnék valóságaikhoz, továbbgondolhatnám és újrafogalmazhatnám előzetes megállapításaimat és kérdésfelvetéseimet.

2. 4 A terepmunka tervezett ideje és időbeosztása

Mivel mélyebb valóságokat feltáró antropológiai kutatás csak huzamosabb ideig végzett intenzív terepmunka során végezhető, szeretném a már megkezdett kutatásom 2007 nyarán júliusban és augusztusban több hetes terepmunkával folytatni. Júliusban lehetőségem nyílik majd az Óriszigethez közeli Pinkafőn, a Magyar Fiatalok Határok Nélkül Alapítvány és a Burgenlandi Magyarok Népfőiskolája által megrendezésre kerülő nyári egyetem jellegű Burgenlandi Ifjúsági Találkozó néhány olyan rendezvényén is részt venni, ahol a szigeti lakosok, a fiatalok és a helyi néptáncsoport is jelen lesz, s így remélhetőleg egy újabb

oldalról vizsgálhatom meg a szigeteket, és újabb érdekes felvetésekkel bővül majd kérdéstáram.

3. Összegzés

Azt gondolom, hogy terepmunkám egy fontos lépés lenne az őrszigetiek mikrovilágának megértésében, saját kulturális valóságuk értelmezésében, s ennek tükrében a Felső-Őrvidéken élő, magyar kisebbség életének megismerésében. Mivel a közösség mélyebb megismerése során a vizsgált jelenségek jelentéstartalma nyilvánvalóan bővülni fog számomra, arra számítok, hogy problémafelvetéseim is alakulni - bővülni, illetve szűkülni – fognak. Mindennek ellenére szeretném minél mélyrehatóbban, feltétlen holisztikus szemléletmóddal körüljárni a felvetett problémákat, azért, hogy a közösséget érintő, már meglévő tudományos kutatások eredményei egy másabb szemléletmódot képviselő, antropológiai kutatás meglátásaival egészülhessenek ki, egy komplexebb képet alkotva a burgenlandi magyarság speciális helyzetéről.

Felhasznált Irodalom

A.Gergely A. b. Politikai antropológia – avagy a „politikai tudás archeológiája”. In: A. Gergely A. (szerk.) *Szimbolikus politikai átmenetek. Politikai antropológiai tanulmányok 1995-2000.*

Babbie, Earl (1995) *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*, Budapest: Balassi Kiadó

László, János (2005) *A történetek tudománya*. Budapest: ÚMK

Kovács, Éva – Melegh, Attila (2000) „Lehetett volna rosszabb is, mehettünk volna Amerikába is” – Vándorlástörténetek Erdély, Magyarország és Ausztria háromszögéből. In: Sik Endre és Tóth Judit (szerk.) *Diskurzusok a vándorlásról* Budapest: MTA Politikatudományok Intézete 93-153.

Kovács, Éva – Vajda Júlia (2002) Elbeszélés, identitás, értelmezés. In: (uő): *Mutatkozás. Zsidó identitástörténetek*. Budapest: Múlt és Jövő 17-33.

Niedermüller Péter *Etnicitás és politika a késő modern nagyvárosokban*. Budapest

Papp R.(2003), *Etnikus vallások a Vajdaságban?* Kisebbségi léthelyzetek kulturális antropológiai értelmezései. Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadói Kör

Simpson R. – Coleman S. M. (2002), Az antropológia felfedezése. In: A. Gergely (szerk.) *Kulturális antropológia. Tantárgyi forrásanyag az ember-, erkölcs- és vallásismeret tantárgyhoz*. Fővárosi Pedagógiai Intézet, Budapest

Sozán Mihály (1985), *A határ két oldalán*. I.U.S, Párizs.